

8. Слово о збуренню пекла [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/old17/old17_25.htm.

9. Царство натури людської [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/biletso/bilo16.htm>.

ДІАЛЕКТНА ПРИРОДА КОНСТРУКЦІЙ МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ В ТЕКСТАХ ЗАХІДНОПОЛІСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

Грицевич Ю. В.

аспірант кафедри історії та культури української мови

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

Суспільна діяльність людини неможлива без засвоєння набору правил мовноетикетної поведінки в різних комунікативних ситуаціях. Як відомо, мовний етикет – це «національно специфічні правила мовної поведінки, які реалізуються в системі стійких формул і виразів, рекомендованих для використання в різних ситуаціях ввічливого контакту зі співбесідником, зокрема під час привітання, знайомства, звернення до співбесідника, висловлення подяки, прощання тощо» [5, с. 133]. Вибір мовноетикетних структур і засобів почасти детермінований не лише літературною нормою. Етикетна лексика увібрала визначальні для мовців якогось певного регіону діалектні риси. Комунікативний простір мовноетикетного стандарту західних поліщуків яскраво відтворено в текстах місцевого фольклору, який супроводжував селян в побутових та особливо важливих життєвих ситуаціях.

У традиційній побажально-прощальній формулі «на добраніч» передано неоднорідність західнополіської рефлексії *o в новоутвореному закритому складі: *o > [o]: «*На добраноч усим на ноч, бо уже ж бо я да й пойду спати за новими воротами, там я буду да й тебе ждати*» [3, с. 106]; *o > [yo]: «*Ой і добрануоч, добрії люде, добрануоч, кидаємо вам своє дієтитко на нуоч*» [8, с. 44]; *o > [y]: «*Ой князь княгеню ду ложа виде, свуйй матюнци дубрануч дає. – Ой на дубрануч, муя матюнко*» [4, с. 48], «*Зоря зыходыть, на світ займає. Колічка Маніцы добрануч дає: – Добрануч, Манічка, мое сырдынько, ны тужы по мні барздо тяжэнько – взавтра найіду до тыбэ ранэнько*» [12]. Факультативно виявлено гіперичну реалізацію *o > [i] в конструкції *хай Біг криє* [2, с. 10].

На місці ненаголошеного етимологічного *e в етикетному висловленні «добрий вечір» спостережено альтернанти [o]: «*Добри вечор, міла, ой що ж ти зваріла? Зарезала гуся, да й не обийдуся*» [3, с. 106]; [y]: «*Добрий вечур, щодрий вечур ластуовонька прилітіла*» [10, с. 9]; [и]: «*Добрий вечир, свату, ведемо тура в хату*» [1, с. 43].

У зареєстрованих в аналізованому мовному матеріалі етикетних одиницях вибачення та подяки засвідчено визначальні для аналізованої групи говірок позиційні звукові зміни наголошеного [‘а] після передньоязикових (зокрема й шиплячих): [‘а] > [’е]: *декуєм* [7, с. 134], *декую, декує* [4, с. 36], пор.: «*Декуєм, закісниці, за вашу покоройку, за вашу покоройку, за хорошу просьбойку*» [7, с. 134]; [‘а] > [і]: *вибачійте* [9, с. 5], *дікую* [8, с. 31], пор.: «*Дікую вам, хлопци, за ваші гостинці, я вас тут любила і вже йду за гіншим*» [8, с. 31], «*Як заїхав козаченько низенько вклонився: Вибачійте, старші й менші, може, з ким сварився*» [9, с. 5]. У текстах, співвідносних із говіркою с. Нобель Зарічненського району Рівненської області, в цій позиції фіксують звук із нижчою артикуляцією – [и]: *подькуймо*, пор.: «*Да подькуймо попови, гой, ще й поповому дякови – дєтки звинчав, гой, нимного взяв*» [15, с. 20]. Звуження і підвищення артикуляції ненаголошеного [е] > [і] в позиції після [й] простежено в дієслові 1 особи множини *дякуймо* [17, с. 188], пор.: «*Дякуймо вам за тоє, за слово доброє. Шо буде Бог давати, те будим годовати*» [17, с. 188]. Словоформа *выбачайтэ* [11, с. 497] сигналізує про ареально релевантну для говірок околиць Дрогичина м’якість вимови шиплячого перед наголошеним [а]: «*Йїжтэ, хлопці, умачайтэ, а на рэшты выбачайтэ*» [11, с. 497].

Звукова структура аналізованих виразів може засвідчувати результати зрощення та різноманітного усічення компонентів структури слова: *помагай-бу* [1, с. 50] < *помагай Бог* «привітання з побажанням успіху в праці», пор.: «*Помагай-бу, найстарший братик, чи був у моїй стороні, чи не плаче батькомати по мені?*» [1, с. 50]; *дяку Богу* < *Богу дякувати, дяка Богу* «вживаються як вставні слова у значенні *на щастя*», пор.: «*Дяку Богу, дяку Богу, шо свєкрівка вмырла – покынула, покынула половынку добра*» [11, с. 497], «*Дяку Богу, хліб удався – пуд скорынку кыт схавався*» [13, с. 159]. Розвиток інтервокального секундарного приголосного представлено у виразах «*Войістину воскрес*», «*Богойістільни воскрес*» [2, с. 9].

Вокативні вияви із флексією *-ове* вказують на індуктивний вплив називного відмінка множини субстантивів колишніх **-й-основ*: «*Йїдътэ, сватовэ, до Чырышова, бо в Чырышovy дывкы дышovy*» [12], «*Ой сватовэ-пановэ, потыхэньку ходітэ, столькув ны тынітэ*» [12], «*Віте, сватове, дари беріте, на таролочку гроші кладіте*» [14, с. 44], «*Скачіте, коники, од говса жовтенького, співайте, сваткове, од вина зельоненького*» [8, с. 18], «*Сватове, живітися, на нас ни дивітися*» [4, с. 29]. Діалектне оформлення іменників кличного відмінка множини чоловічого роду за допомогою закінчення *-е* демонструє наслідки уніфікації за зразком колишніх основ на приголосний, пор.: «*Ой дын добрый, добры людэ, мы до вас – дэсь завызэна наша дівонька тут до вас*» [12], «*Wy, суhane, dobry lude, szto mnie teper za to bude*» [18, с. 140]. Натомість флексія *-е* історично виправдана в іменниках із сингулятивним суфіксом *-ин-*: *перезвіне, перезвіни* [8, с. 40], пор.: «*В нашого*

свата надворі вироста верба в колії, пустила вітте додоу, їдьмо, перезвіни, додому» [8, с. 40].

Численними прикладами в уснопоетичних текстах представлено типово західнополіську форму займенника називного відмінка 2 особи множини з компонентом *-те*: *віте думали* [8, с. 27], *віете поділі* [9, с. 4], *вытэ ны просітэ* [12], *віте справили* [7, с. 138], *w'iete wyszli* [19, с. 38], *віте знали* [14, с. 60], пор.: «Бігла свинка рогом, віте за єю ройом, думали, що ваша мати, хтіли її ссати» [8, с. 27], «Ой віете хлопци, хлопци-молодці, а де ж поділі брата Василя?» [9, с. 4], «Вытэ нас ны просітэ, оно нам пуднысітэ гусятко, поросятко, сывое голубятко» [12], «Hoży družeczki, hoży, jak w sadu roży, jak u sadu wyszni – kob w'iete zamiż wyszli» [19, с. 38], «Віте тее знали, віте тее знали, нам сира забрали» [14, с. 60], «Ми в Ратень не ходили, ми труб не купили. Віте справили труби – ревіте на всі губи» [7, с. 138]. За П. Ю. Гриценком, словоформа *віте* постала внаслідок «злиття займенника *ви* з формантом *те*, де *те* – континуант допоміжного дієслова **быти* у 2 особі множини (*те* < *сте* < *їесте* (*їесте*))» [6, с. 20]. На думку мовознавця, форма *віте* «чітко відділяє західнополіський діалект від інших українських, білоруських і польських, об'єднуючи його з українськими берестейсько-пінськими та підляськими говірками, окреслюючи ареал західнополіського діалекту до його розділення державними кордонами. Значний за територією ареал поширення словоформи *віте*, наявність фонетичних і акцентних варіантів свідчать про відносну часову глибину виникнення, а значить функціональну навантаженість в даному діалекті в минулому» [6, с. 21].

Наслідки польсько-української мовної інтерференції, зумовленої типово прикордонним характером розташування Західного Полісся, відображають структури *ны дзіньюку* [12] < **пол.** *dziękuję*, *дзінь добрий* [16, с. 78] < **пол.** *dzień dobry*, *далібук* [2, с. 66] < **пол.** *da li bóg* «якщо дасть Бог», *dalibóg* «справді», пор.: «Вона «дзінь добрий» дала, з ним до шлюбойку стала» [16, с. 78], «Дарую, зятько, дарую, тобі корівку готую. – Ой тэшчо, тэшчо, нырідна маты, за гэтэ ны дзіньюку» [12], «За помайбу ни піду, а далібук ни приходить» [2, с. 66].

Отже, зафіксовані у фольклорних текстах елементи етикету західних поліщуків репрезентують значну кількість типологічних говіркових рис.

Література:

1. Аркушин Г. Л. «Всього на світі хватает...» (фольклор, звичаї та обряди Західного Полісся у діалектологічних записках): [вибране] / Григорій Львович Аркушин. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 212 с.

2. Аркушин Г. Сказав, як два зв'язав : Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині / Григорій Аркушин. – Люблін; Луцьк : Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 2003. – 177 с.

3. Весільні обряди Рівненщини. Фольклорно-етнографічні записи XI – поч. XX ст. – Рівне : Волинські обереги, 2004. – 140 с.
4. Ворокомлівське весілля у запису Лукаша Назарчука. – Луцьк, 2006. – 68 с.
5. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С.Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
6. Гриценко П.Е. Грамматический портрет диалекта / П.Е. Гриценко // Исследования по славянской диалектологии. – 2013. – Вып. 16. – С. 9-36.
7. Денисюк І.О. Пісні з-над берегів Турського озера : пісні і коментарі / І.О. Денисюк. – Луцьк : Надстир'я, 2004. – 256 с.
8. Ігнатюк І. Обрядові письні з Подляшшя. Весільні письні / Іван Ігнатюк. – Люблін, 1982. – 170 с.
9. Ігнатюк І. Народні письні з Подляшшя. Кавалірські письні / Іван Ігнатюк. – Лаймен, 1984. – 54 с.
10. Ігнатюк І. Фольклорні записи з Підляшшя / Іван Ігнатюк. – Люблін, 2003. – 77 с.
11. Клімчук Ф. «А в нашого свата... (прыпывки з вёскі Сіманавічы Брэсцкай вобласці)» / Фёдар Клімчук // Діалектологічні студії. 3 : Збірник пам'яті Я. Закревської. – Львів : Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2003. – С. 494-516.
12. Клімчук Ф. Традыцыйнае вяселле вёскі Сіманавічы [Електронний ресурс] / Фёдар Клімчук. – Режим доступу : <http://zagorodde.na.by/folk.html> (06.06.2017).
13. Клімчук Ф. Прыказкі і прымаўкі з вёскі Сіманавічы Драгічынскага раёна / Фёдар Клімчук // Беларуская дыялекталогія. Матэрыялы і даследаванні. – Мінск : Беларуская навука, 2014. – Вып. 3. – С. 157-168.
14. Кондратович О.П. Весілля на Поліссі. Народні звичаї та обряди / О. П. Кондратович. – Луцьк : Надстир'я, 1996. – 111 с.
15. Мелодії древнього Нобеля / Записи, транскрипція і впорядкування Р. В. Цапун. – Рівне : Перспектива, 2003. – 128 с.
16. Поліська дома: Вип. 2: Весна / Зібрав, упорядкував та прокоментував Віктор Давидюк. – Рівне : Волинські обереги, 2003. – 176 с.
17. Семенюк Л. Народна обрядова творчість Шацького поозер'я: [монографія] / Лариса Степанівна Семенюк. – Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2012. – 200 с.
18. Repertuar zespołów folklorystycznych Białostoczczyzny. Folklorystyczny Zespół Śpiewaczy Tyniewiczanki z Tyniewicz. – Białystok : Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku, 1995. – Zesz. 3. – 128 s.
19. Repertuar zespołów folklorystycznych Białostoczczyzny. Folklorystyczny Zespół Śpiewaczy Orzeszki. – Białystok : Wojewódzki Ośrodek Animacji Kultury w Białymstoku, 2003. – Zesz. 4. – 161 s.